

УДК 37.012

Людмила Гук

МЕТОДОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ ІСТОРИКО-КОМПАРАТИВНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ПЕДАГОГІЦІ: ЕТАПИ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА

Людмила Гук. Методологія проведення історико-компаративних досліджень в педагогіці: етапи та характеристика.

Liudmyla Guk. Methodology of historical & comparative research in pedagogy: the stages and characteristics.

А Розглянуто методологічний апарат проведення історико-компаративних досліджень у педагогіці. Запропонована модель історико-педагогічного дослідження та охарактеризовані її основні етапи.

А Рассматривается методологический аппарат проведения историко-компаративных исследований в педагогике. Предложена модель историко-педагогического исследования и охарактеризованы её основные этапы.

S The article deals with the methodological issues of conducting historical research in comparative education. The model for carrying out the historical research in comparative education has been offered and its main stages have been discussed.

Ключові слова: історико-компаративне дослідження, методологічний апарат дослідження.

Ключевые слова: історико-компаративное исследование, методологический аппарат исследования.

Key words: historical and comparative research, methodological instrument of research.

Актуальність проблеми. Вивчення становлення та розвитку системи шкільної освіти як вітчизняної, так і зарубіжних країн світу та історичних постатей, що значно вплинули на формування освітніх систем, висуває на перший план проблему порівняльного аналізу, а саме – історико-компаративного підходу до вивчення педагогічних явищ. Вивчення історичного розвитку освіти в соціальному, політичному та економічному контексті є важливим для кращого розуміння сучасного стану освіти. Особливо це стосується розуміння сучасного стану освітньої політики. Дослідження історії розвитку освіти та життя й творчої діяльності історичних постатей, що здійснили вагомий вплив на її формування, допомагає не лише кращому розумінню сучасних освітніх явищ, але й сприяє уникненню повторення минулих помилок. Інтерпретація даних історичного характеру сприяє правильному плануванню сучасного навчального процесу, навчальних програм і планів, а також вказує на можливі подальші напрями розвитку освіти. Дослідження історичного контексту виникнення та функціонування навчальних закладів, їхнє управління, навчальних предметів і методів їхнього викладання, професійної підготовки вчителів безпосередньо впливає на усіх учасників сучасного освітнього процесу, в тому числі вчителів, методистів, керівників навчальних закладів та інших осіб, які залучені до управління освітою та функціонування освітніх систем.

Історичні дослідження в педагогіці дають відповіді на численні запитання не лише стосовно виникнення, але й відносно занепаду певних явищ, що існували в освіті у певний період часу. У цьому контексті особливої значущості набуває методологія

проведення історико-компаративного дослідження, адже, від правильного підходу до його проведення залежить достовірність отриманих результатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми методології компаративних педагогічних досліджень звертались чимало вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема А. Тимченко, Є. Задоя [2], Е. Панасенко [1], Г. Шука [4], Дж. Верма, К. Маллік [9] та багато інших. Більшість сучасних учених-компаративістів займаються вивченням особливостей нинішнього стану функціонування освітніх систем, досліджують питання глобалізації освіти, впливу інформаційних технологій на освітній процес, і відповідно, розглядають методологію сучасних компаративних досліджень. Проте методологія проведення історико-компаративних досліджень у педагогіці до цього часу не знаходила ґрунтовного висвітлення, хоча окремі її аспекти вивчались у працях Г. Цехмістрової [3], В. Борга, М. Голла [5], А. Новоа [7], Дж. Маккаллоу, В. Річарсона [6] та багатьох інших дослідників.

Метою статті є розгляд методології проведення історико-компаративних досліджень у педагогіці. Відповідно до мети були визначені **завдання:** на основі аналізу науково-педагогічної літератури визначити основні етапи проведення історико-педагогічного дослідження в порівняльній педагогіці та подати їхню характеристику.

Виклад основного матеріалу. Методологічний апарат будь-якого педагогічного дослідження має важливе значення для ефективності наукового пошуку. Правильне його застосування уможливує краще розуміння еволюції зарубіжних освітніх систем та забезпечує достовірність отриманих результатів.

У ході вивчення наукових праць учених-компаративістів [3; 5; 9] було встановлено, що методологія сучасних історико-компаративних досліджень у педагогіці зводиться до збору, організації, перевірки достовірності та аналізу інформації. Ґрунтовний аналіз науково-педагогічних джерел дав змогу встановити, що модель проведення історико-компаративного дослідження передбачає його реалізацію на кількох етапах:

I етап – визначення і конкретизація об'єкта дослідження;

II – збір інформації;

III – оцінка та синтез даних;

IV – формулювання та представлення висновків [9] (рис. 1):

➔ Рис. 1. Модель проведення історико-компаративного педагогічного дослідження

На етапі визначення і конкретизації досліджуваної проблеми варто пам'ятати, що історико-компаративне дослідження проводиться з метою вивчення минулих подій у межах конкретного часового простору, беручи до уваги їхній соціальний, політичний, економічний контексти; воно допомагає встановити причинно-наслідкові зв'язки між певними педагогічними явищами, подіями чи концепціями; для дослідження важливою є лише та інформація, яка стосується мети дослідження. Історико-компаративні дослідження стосуються, як правило, оцінки роботи освітніх систем на певних стадіях їхньої еволюції та опису того, як системи освіти видозмінились упродовж певного періоду часу та які зовнішні та внутрішні чинники вплинули на ці зміни. В. Борґ та М. Галл виділяють п'ять основних напрямів досліджень у галузі історичної компаративістики:

– історико-компаративні дослідження соціального характеру, такі як освіта бідних, освіта жінок, подолання неграмотності в суспільстві тощо;

– історико-компаративні дослідження життя й творчості окремих людей, які зробили вагомий внесок у теорію й практику освіти, порівняльні дослідження творчості педагогів різних країн світу, історія розвитку навчальних закладів, історія освітніх реформ тощо;

– новий підхід до інтерпретації вже відомих подій та явищ, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, які попередньо вважались не пов'язаними, наприклад, історичне обґрунтування становлення та розвитку освіти, окремих її структурно-функціональних елементів у контексті соціально-політич-

них подій регіону/ країни;

– синтез даних, що давно загальновідомі, з новими фактами (недавно віднайденими документами чи інформацією) з метою перегляду існуючої теорії чи педагогічного явища;

– новий підхід до інтерпретації минулих подій, які вже вивчались. Зокрема, це стосується перших двох пунктів, розглянутих вище [5].

Безумовно, тематика історико-компаративних досліджень є досить широкою і може бути деталізована в багатьох аспектах, а тому не обмежується вищезгаданим переліком тем. Однак, беручи до уваги тематику історико-компаративних досліджень та основні принципи, що лежать в основі їхнього проведення, можна визначити основні завдання історико-компаративних досліджень у педагогіці, а саме:

– отримання достовірних наукових знань про закономірності розвитку різних педагогічних явищ і процесів у минулому;

– вивчення основних тенденцій, що відбувались у світовому педагогічному просторі в певний період часу, їхнє зіставлення та порівняння, взаємовпливи;

– вивчення генезису формування освітньої політики, нових педагогічних ідей та явищ, що відбувались у системі освіти зарубіжних країн у минулому, та історичних постатей, що вплинули на їхнє формування та розвиток.

Другий етап проведення досліджень пов'язаний зі збором інформації. Як відомо, історична інформація, що дійшла до наших днів, є досить фрагментарною. Очевидно, що збереглися не всі дані, які були зафіксовані у певний період часу в минулому, коли відбувались ці події. Максимальне використання наявних історичних джерел значно підвищує якість історико-компаративного дослідження та вірогідність отриманих результатів.

На третій стадії історико-педагогічних досліджень важливо правильно підійти до оцінки та синтезу даних. Інформація про минулі події, яка є наявною на сьогоднішній день, дійшла до нас із різних джерел. Одним із підходів до класифікації носіїв історико-педагогічної інформації є їхній поділ на первинні та вторинні джерела [8; 9].

Первинні джерела – це оригінальні документи та дані, що дійшли до нас із минулих років і містять інформацію з перших рук. Це прямі зафіксовані спостереження очевидців подій, викладені у письмовій формі.

До первинних джерел можна віднести:

– особисті спостереження очевидців чи учасників подій (щоденники вчителів, учнів, директорів шкіл чи інших осіб, листи, письмові розповіді тощо);

– фізичні артефакти (музейні експонати, представлені побутовими речами, що були у вжитку в епоху, що вивчається (наприклад, пера, чорнило, дощечки для письма, парти), реліквії тощо);

– механічні артефакти (фільми, відеозйомки, аудіокасети, платівки, фотографії, малюнки);

– записи учасників подій, що несуть юридичну цінність (конституції чи статuti навчальних закладів, освітні закони, судові рішення, протоколи офіційних засідань, генеалогії, контракти, заповіти, дозволи, ліцензії та сертифікати, чеки на підтвердження про оплату навчання, статті з газет і журналів, книги та навчальні підручники тощо).

Вторинні джерела містять інформацію, передану

кимось. Це може бути людина, яка описує минулі події, але не була ні свідком цих подій, ані їхнім учасником. До вторинних джерел відносять, наприклад, газетні статті, інтерв'ю в засобах масової інформації, дослідницькі доповіді, що зображують критичний підхід до подій в освіті. Авторами цих джерел можуть бути як люди, що жили в епоху, яка вивчається, так і сучасні дослідники історико-педагогічної проблематики. Вторинні джерела мають обмежену цінність, оскільки інформація при переході від однієї людини до іншої набирає суб'єктивного характеру і має здатність спотворюватись. У зв'язку з цим, вторинні джерела повинні піддаватися ґрунтовному аналізу і до їхнього вивчення й трактації необхідно підходити з обережністю [8].

Як зауважують Г. Верма та К. Маллік, класифікація історико-педагогічних джерел на первинні і вторинні є відносною, оскільки одне й те ж джерело може бути як первинним, так і вторинним, у залежності від мети історико-компаративного дослідження. Наприклад, якщо метою дослідження є освітня політика місцевих органів управління освітою щодо питань полікультурності в освіті і певний історичний відрізок часу, публікації у місцевих газетах цього періоду з даних освітніх питань будуть вторинними джерелами. Однак, якщо метою історико-компаративного дослідження буде вивчення публікацій у місцевих газетах із питань освітньої політики місцевих органів управління освітою щодо питань полікультурності в освіті, газетні публікації будуть первинним джерелом інформації [9].

На четвертому етапі проведення історико-компаративного педагогічного дослідження – етапі оцінки та синтезу даних – навіть за умови використання первинних ресурсів і доповнення їх вторинними постає питання правильності оцінки достовірності історичних даних, їхньої надійності та доречності. Дослідники методології проведення історико-педагогічних досліджень називають цей процес «історичним критицизмом», зауважуючи, що критичний підхід до інтерпретації історико-педагогічних даних може проявлятися у зовнішньому та внутрішньому критицизмі [8].

Зовнішній критицизм пов'язаний із перевіркою автентичності документу – історико-педагогічного джерела. Автентичність джерела засвідчують рік видання друкованого твору, підписи автора, його почерк, стиль написання, мова, словниковий запас автора тощо. Джерела можуть піддаватись верифікації на достовірність і включати фізичну та/чи хімічну перевірку матеріалів (наприклад, хімічний аналіз чорнила, фарби, паперу, дерева, каменю, предметів одягу тощо).

Внутрішній критицизм є наступною стадією аналізу інтерпретації історико-педагогічних джерел, яка полягає у аналізі та верифікації його змісту. В першу чергу, необхідно звернути увагу на послідовність викладення інформації у джерелі. Чим чіткіша та логічніша побудова викладення інформації, тим точнішим є джерело. Важливо спиратись як на значення окремих слів, так і на суть викладеного повідомлення в широкому історичному контексті. Наступним кроком є оцінка зовнішньої послідовності даних, тобто їхньої узгодженості з іншими історичними, культурними, соціальними, політичними, економічними подіями суспільства. Навіть

якщо історико-педагогічне джерело є достовірним, його авторство встановлене, а внутрішнє викладення змісту є послідовним, цей документ може зображати викривлену картину минулого. З метою засвідчення точності змісту викладеної інформації, можуть використовуватись два способи.

Перший із них – це порівняння інформації із як мінімум двох незалежних джерел і встановлення подібностей чи однакових явищ, на основі яких можна робити висновки. Другий спосіб – це зіставлення отриманої інформації із іншим, третім, завідома надійним джерелом [8]. Критичний підхід до оцінювання історичних джерел важливо застосовувати також тому, що часто достовірність джерела інформації та його автентичність не завжди передбачає точність фактичного його змісту. На цій стадії дослідження важливо встановити хронологію розвитку подій, а також за допомогою логічного та філософського підходів до розвитку подій, зробити певні висновки.

Завершальним етапом проведення історико-компаративного дослідження в педагогіці є представлення висновків. У ході підведення підсумків варто пам'ятати, що навчальні заклади та індивіди, які залучені до освітнього процесу, є гетерогенними за характером поведінки, різні за здібностями, можливостями, цінностями, очікуваннями та власними потребами. Крім цього, як навчальні заклади та освітні установи, що існують у системі освіти, так і індивіди знаходяться у складному соціальному контексті, який теж потрібно враховувати [6].

Висновок. Отже, в ході проведеного дослідження було встановлено, що історико-компаративні дослідження в педагогіці мають міждисциплінарний характер і є важливими не лише для окремих педагогічних дисциплін, таких як порівняльна педагогіка, загальна педагогіка та історія педагогіки, але й вносять вагомий внесок у розвиток теорії інших галузей наукових знань, зокрема, історії, політології, соціології, філософії тощо. Методологія історико-компаративних досліджень у педагогіці включає збір, організацію, перевірку достовірності інформації та її аналіз. Однією із запропонованих моделей проведення історико-компаративного дослідження може бути модель, що реалізується на чотирьох етапах: визначення і конкретизація об'єкта дослідження; збір інформації; оцінка та синтез даних; формулювання та представлення висновків.

📖 Література

1. Панасенко Е. Вибір методів наукового дослідження як запорука результативності історико-педагогічного пошуку / Е. Панасенко // Вища школа. – Випуск LX. – Слов'янськ, 2012. – С. 64–73.
2. Тимченко А. Основні методи, принципи та етапи технології історико-педагогічного дослідження / А. Тимченко, Є. Задоя // Вестник. Наука і практика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/pages/view/Cexmistrova.G.S.Osnovi.naukovih.doslidzenj.navchalnyi.posibnik.G.Cexmistrova>. – Київ : Видавничий дім «Слово», 2003. – 240 с.
3. Цехмістрова Г. С. Основні наукових досліджень: навчальний посібник / Г. Цехмістрова. – Київ : Видавничий дім «Слово», 2003. – 240 с.
4. Шука Г. П. Методологічні основи порівняльно-педагогічних досліджень / Г. П. Шука // Науковий вісник Донбасу (електронне наукове видання). – 2012. – № 2(18). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://alma-mater.luguniv.edu.ua/magazines/elect_v/NN18/index.
5. Borg W. Educational Research. An Introduction / W. Borg, M. Gall. – New York: Longman, 1983. – 936 p.
6. McCullough G. Historical Research in Educational Settings / G. McCullough, W. Richardson. – Philadelphia: Open University Press, 2000. – 160 p.
7. Novoa A. A Comparative Research in Education: A mode for Governance or Historical Journey? / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://repositorio.ul.pt/bitstream/10451/680/1/21185_0305-0068_423-438.pdf.
8. Varma M. An Introduction to Educational and Psychological Research / M. Varma. – New York: Asia Publishing House, 1965. – 208 p.
9. Verma G. Researching education: perspectives and techniques / G. Verma, K. Mallick. – Philadelphia: USA Falmer Press, Taylor & Francis Inc., 1999. – 214 p.